

УДК: 796.012-053.5

Пангелова Н. Є.

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор,
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"

Рубан В. Ю.

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, в. о. доцента,
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет,
імені Григорія Сковороди"

Кусай М.В.

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
тренер-викладач тенісного центру Кіріят-Шмона, Ізраїль.

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті висвітлені питання становлення та розвитку особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання, значення рухової активності для її психофізичного розвитку. З'ясовано, що саме фізичне виховання розглядається сучасною педагогіко-психологічною наукою як особливий вид діяльності, що сприяє вихованню фізичних, інтелектуальних, моральних якостей, пов'язаних з формуванням цілісної гармонійної особистості дитини та її здоров'я. Реалізація цього положення потребує пошуку нових підходів щодо вдосконалення системи фізичного виховання у закладах дошкільної освіти, які передбачають системний підхід до формування особистості дошкільника, що, у свою чергу, потребує визначення теоретичного підґрунтя означеної проблеми. Проведений теоретичний аналіз дозволив дати визначення поняттю "гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку", а також структурувати складові її особистості. Нами з'ясовано, що надзвичайно важливим компонентом особистості дитини є її фізичний стан, який визначається: біопсихологічними детермінантами, соціально-психологічними факторами, педагогічними впливами. Проведені дослідження підтверджують широкі можливості фізичного виховання у сенсі значного впливу на особистісне зростання дитини.

Ключові слова: рухова активність, особистість, гармонійний розвиток, діти дошкільного віку.

Пангелова Н. Е., Рубан В. Ю., Кусай М. В. Двигательная активность как фактор формирования гармоничной личности дошкольника. В статье освещены вопросы формирования и развития личности дошкольника в процессе физического воспитания, значения двигательной активности для его психофизического развития. Выяснено, что именно физическое воспитание рассматривается современной педагогикой и психологией как особый вид деятельности, который способствует воспитанию физических, интеллектуальных, моральных качеств, связанных с формированием целостной гармонически развитой личности ребенка и его здоровья. Реализация этого положения требует поиска новых подходов к совершенствованию системы физического воспитания в дошкольных образовательных учреждениях, которые предусматривают системный подход к формированию личности дошкольника, что, в свою очередь, требует определения теоретической основы этой проблемы. Теоретический анализ позволил дать определение понятию "гармонично развитая личность дошкольника", а также структурировать составляющие его личности. Мы выяснили, что чрезвычайно важной составляющей личности ребенка является его физическое состояние, которое определяется: биопсихологическими детерминантами, социальными и психологическими факторами, педагогическими влияниями. Проведенные исследования подтверждают широкие возможности физического воспитания в плане существенного влияния на развития личности ребенка.

Ключевые слова: двигательная активность, личность, гармоничное развитие, дошкольники.

Pangelova N. Ye., Ruban V. Yu., Kusai M. V. motor activity as a factor of formation of harmonious personality of preschooler The questions of formation and development of the personality of a child's preschool in the process of physical education, the mean of moving activity for its psychophysical development are elucidated in the article. It was found that physical education is considered by modern pedagogical and psychological sciences as a specifically kind of activity that promotes the education of physical, intellectual, moral qualities associated with the formation of a holistic harmonious personality of the child and his health. The realization of this principles need of the search of new approaches to improving the system of physical education in establishments of preschool education, which provide a systematical approach to the formation of the preschooler's personality, which, in turn, requires determining of the theoretical basis of this problem. The carrying out theoretical analysis allowed defining the concept of «harmoniously developed personality of a preschool child», as well as to structure of the components of its personality. We elucidated that an extremely important component of a child's personality is his physical condition, which is determined by: biopsychological determinants, socio-psychological factors, pedagogical influences.

The realization researches confirm of the biggest possibilities of physical education in the mean of important influence on personal growth of the child

Key words: moving activity, personality, harmonious development, preschool children.

Постановка проблеми. Цілісний розвиток дитини як особистості – головна мета дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку держави, а це, зокрема, передбачає турботу про здоров'я дошкільника – стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, психічний комфорт, позитивне самопочуття, спокій, рівновагу, задоволення, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад [20].

Як вже відмічалось, одним з головних напрямів роботи дошкільних навчальних закладів є діяльність, яка спрямована на збереження фізичного здоров'я дитини.

Разом з тим, дані досліджень Г. Л. Апанасенка [3], О. Л. Богініч [5], та ін. свідчать про те, що сьогодні майже 80% дітей мають одне або кілька захворювань, лише 15-20% малюків народжуються цілком здоровими, у кожній третій дитини фіксуються відхилення у фізичному або психічному розвитку, смертність удвічі переважає народжуваність. У дітей дошкільного та шкільного віку переважають захворювання органів дихання, травлення, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, нервової системи тощо.

Головними чинниками, що зумовлюють відхилення у стані здоров'я дітей України є: [26],

- несприятливі соціально-економічні і побутові умови;
- відсутність відповідних умов для ігор, інших видів рухової активності у сім'ях та закладах освіти;
- гіподинамія;
- недостатньо збалансоване харчування;
- формальний підхід до загартування;
- недостатнє регулювання динаміки фізичної, психічної та емоційної працездатності дитини (упродовж заняття, дня, тижня, року);

Отже, як бачимо, недостатній рівень рухової активності є одним з головних факторів незадовільного рівня здоров'я сучасних дітей. Хоча, Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) у 2010 році були запропоновані "Глобальні рекомендації з фізичної активності для здоров'я" [32].

Рекомендації, викладені у цьому документі, призначенні для трьох вікових груп: 5-17-річних; 18-64-літніх; 65 років і більше. Що стосується першої вікової групи, то для цієї вікової групи фізична активність передбачає ігри, змагання, заняття спортом, оздоровчі заходи, фізичну культуру або планові фізичні вправи у межах сім'ї, школи, місця проживання. Для зміцнення серцево-судинної, опорно-рухової систем і зниження ризику неінфекційних захворювань рекомендується наступна практика рухової активності:

1. Щоденна фізична активність від помірної до великої інтенсивності (не менше 60 хв).
2. Фізична активність тривалістю більше 60 хв. збільшує позитивний вплив на здоров'я.

Більшу частину щоденної фізичної активності повинна складати аеробіка. Фізична активність великої інтенсивності повинна проводитися не менше трьох разів на тиждень.

Феномен здоров'я був предметом дослідження багатьох учених і розглядався у кількох аспектах: філософському, медико-біологічному, соціально-педагогічному. Його вивчали, зокрема, М. М. Амосов [2], Е. Г. Булич [7] та інші. Категорію "здоров'я" дослідники визначають як інтегративну якість повноцінного гармонійного людського буття в усіх його вимірах та аспектах.

Нова концепція поняття "здоров'я" трактує його як стан рівноваги (баланс) між адаптивними можливостями організму (потенціал здоров'я) та умовами середовища (природного, соціального), що постійно змінюються [16].

У науковій літературі [5, 31] вирізняють такі види здоров'я, як фізичне, соматичне, духовне, соціальне, психічне і моральне. Фізичне здоров'я є фундаментом здорової особистості, а від психічного залежить духовне здоров'я (складником якого є і моральне) та соціальне. Перелічені види тісно взаємопов'язані і дають змогу комплексно визначати стан здоров'я індивіда [5, 26].

Враховуючи актуальність проблеми здоров'я, в останні роки вчені все частіше говорять про фізичний стан організму не тільки як про абстрагований соціальний феномен, але і як про властивість особистості. В системі фізичного виховання акцентуються її механізми і ефекти впливу на розумовий розвиток та розширення пізнавальної інформативності, удосконалення почуттів і соціальної поведінки, моральності і духовності [14, 38].

Ефективне вирішення питання формування гармонійно розвиненої особистості дошкільника можливе шляхом комплексного розв'язання педагогічних, медичних і соціальних завдань з урахуванням індивідуальних особливостей дитини в різні вікові періоди.

Таким чином, саме фізичне виховання розглядається сучасною педагогіко-психологічною наукою як особливий вид діяльності, що сприяє вихованню фізичних, інтелектуальних, моральних якостей, пов'язаних з формуванням цілісної гармонійної особистості дитини та її здоров'я.

На жаль, діюча система фізичного виховання дітей дошкільного віку знаходиться у кризовому стані. Заходи, які проводились на державному рівні, не викликали значних зрушень, пов'язаних із покращенням фізичного стану дошкільників.

Існуюча концептуальна основа системи дошкільного фізичного виховання полягає у формуванні рухової системи дитини, яка виявляється в оволодінні руховими уміннями і навичками для досягнення визначеного результату з бігу, стрибків, метань. Однак, ці результати не визначають рівень розвитку особистості дитини у зв'язку з її інтересами, потребами, прагненнями. У процесі фізичного виховання не враховується, що показники фізичної підготовленості – це тільки зовнішня сторона, яка не завжди зумовлена внутрішнім психофізичним станом дитини.

Між тим, фізичний розвиток і здоров'я дитини необхідно розглядати у взаємозв'язку з інтелектуальною та соціальною активністю, формуванням її особистості та індивідуальності [9, 26, 38].

Ідеологічною основою формування гармонійно розвиненої особистості дитини в умовах дошкільного закладу може бути концепція про те, що ефективне використання засобів фізичного виховання, застосовуваних в процесі проведення різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходів, виступає як процес педагогічної допомоги дитині в становленні її суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвого самоствердження.

Для вирішення вказаних завдань необхідно знаходити нові підходи щодо вдосконалення системи фізичного виховання у дошкільних закладах, створення сучасних, інноваційних технологій, які передбачають системний підхід до формування цілісної гармонійної особистості дитини дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-методичній літературі присутні дані досліджень щодо інтеграції різних видів діяльності дитини з метою гармонійного розвитку її особистості [12, 26].

Фахівці відзначають, що не дивлячись на відмінність культур, своєрідність шляхів розвитку педагогічної науки і практики, системи дошкільної освіти різних країн світу об'єднують загальні проблеми. Мова йде про визначення змісту, форм, засобів і методів, які б найбільше відповідали гармонійному психофізичному і соціальному розвитку дітей. Більшість зарубіжних програм об'єднує те, що в них акцентується саме інтегрований характер навчального курсу, тобто відмова від проведення занять з окремих дисциплін. Такі підходи – не поодинокі явище, а одна із тенденцій розвитку сучасної зарубіжної педагогіки. Вчені пропонують різні підходи до підвищення ефективності системи дошкільного фізичного виховання в цілому, або окремих напрямів роботи.

Так, Л. Д. Глазиріна і В. А. Овсянкі [12] пропонують підходи, які мають можливість підвищити фізичну підготовленість дітей і одночасно рівень розвитку творчих здібностей на основі принципів фасцінації, синкретичності, творчої спрямованості. Автори на основі діалектичних зв'язків між різноманітними явищами та процесами в системі оздоровчих, виховних, освітніх напрямів програми фізичного виховання в дошкільних закладах розробили нові структури фізкультурних занять, нестандартні методики, які сприяють гармонійному розвитку дитини гуманістичним шляхом.

Одним з шляхів оптимізації системи фізичного виховання дошкільників деякі автори вважають впровадження елементів спортивних технологій. Результати досліджень, здійснених під керівництвом В. К. Бальсевича [4], доводять ефективність застосування у фізичному вихованні дітей дошкільного віку коротких тренувальних програм (по 10-15 занять) для розвитку окремих фізичних якостей дитини.

Ще одним цікавим напрямом досліджень щодо можливостей оптимізації фізичного виховання підростаючого покоління за допомогою елементів спорту є розроблена під керівництвом В. І. Столярова [35] спартанська програма виховання, освіти та організації дозвілля дітей і підлітків.

В Україні у практиці дошкільного фізичного виховання елементи спортивної підготовки практично не використовуються. Винятком є розроблена Л. В. Волковим [10] програма спортивно-ігрової підготовки дітей старшого дошкільного віку та деякі дослідження у цьому напрямі [24, 25]. Ця програма розроблена з метою оптимізації фізичної підготовки дітей 5-7 років і передбачає застосування у виконанні різноманітних вправ ігрового і спортивно-ігрового методу.

Отже, прихильники використання елементів спортивної технології у дошкільному фізичному вихованні стверджують, що їх використання дозволить оптимізувати процес формування гармонійно розвиненої, підготовленої до життя особистості. Однак, діючі програми дошкільного фізичного виховання ігнорують застосування елементів спортивно орієнтованого фізичного виховання.

Аналіз літературних джерел свідчить, що були здійснені спроби розробки науково-методичних засад дошкільного фізичного виховання комплексної спрямованості.

Так О. Г. Лахно (2013) запропонувала технологію розвитку пси моторних здібностей дітей 2-го – 5-го років життя в процесі фізичного виховання у процесі віршованому супроводі [22]; А. А. Пивовар (2005) розробив методику поєданого розвитку фізичних і пізнавальних здібностей старших дошкільників в процесі фізичного виховання [28]; дисертаційне дослідження Н. Б. Петренко (2018) присвячене корекції когнітивних функцій дітей 4-6 років з відхиленнями мовлення засобами танцювальних вправ [27].

Звертає на себе увагу той факт, що у теперішній час велика кількість досліджень присвячена оптимізації рухової активності дітей дошкільного віку [20].

Встановлена пряма залежність між рівнем рухової активності дітей та рівнем розвитку їх пізнавальних процесів, мовлення, мислення [19, 37, 38]. Під впливом фізичних вправ, рухової активності в організмі збільшується синтез біологічно активних речовин, які сприяють підвищенню розумової і фізичної працездатності дітей, позитивно впливають на їх настрій та поведінку. Однак, аналіз результатів досліджень у цьому напрямі дозволяє говорити про відсутність комплексного підходу до формування особистості дошкільника в процесі фізичного виховання.

Низка досліджень присвячена розробці організаційно-методичних засад використання нетрадиційних для дошкільного фізичного виховання засобів.

Використання елементів тенісу у поєднанні з оздоровчими вправами на заняттях фізичною культурою у садках-школах апробовано у дослідженні В. В. Мелешко і Л. І. Шуби [23]. На думку авторів, заняття тенісом сприяють розвитку рухових якостей, зміцненню серцево-судинної системи, дихальної системи, формуванню м'язового корсету.

Низка досліджень присвячена оптимізації фізичного виховання дітей, які мають відхилення у стані здоров'я.

Так, на основі вивчення особливостей фізичного розвитку, фізичної і психофізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку Л. В. Козібродою [18] розроблена комплексна диференційована профілактико-корективна програма фізичного виховання. На думку автора, протягом тижня, окрім заняття з фізичного виховання, повинні

проводитись корегуючі заняття, заняття з хореографії та плавання.

У роботі Е. М. Бондарь [6] на основі визначених кількісних показників біогеометричного профілю постави дітей 5-6 років запропоновано технологію, що дозволяє за допомогою фізичних вправ впливати на порушення просторової організації їх тіла.

Аналіз спеціальної літератури показав, що у практиці фізичного виховання, як вітчизняних дошкільних закладів, так і за кордоном присутнє застосування елементів туризму [13, 26].

Однак, ці дослідження присвячені проблемі зміцнення фізичного здоров'я дошкільників, а питання значення фізичного виховання для оптимізації психічного здоров'я дітей залишилось поза увагою дослідників.

Узагальнюючи викладене, можна відмітити, що вчені дійшли висновку щодо єдності психічного і фізичного розвитку дитини. Цілісне формування особистості можливе за умов гармонійного фізичного, інтелектуального, духовного, морального, соціального розвитку.

Отже, питання інтеграції рухової, розумової та соціальної діяльності дошкільників в процесі фізичного виховання, що дозволить вдосконалювати не тільки біологічну сферу дитини, але й формувати її особистісні якості, а також поширювати її соціальний досвід потребує розробки теоретико-методичних підходів щодо формування гармонійно розвиненої особистості дитини в процесі фізичного виховання.

Мета статті – визначити сутність поняття "гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку", її структурні компоненти, значення рухової активності для розвитку особистості дитини дошкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння даних науково-методичної літератури щодо досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психічний розвиток дитини здавна привертав увагу вчених і практиків, був предметом дискусій про те, що є вирішальним у процесі становлення дитини як особистості – природне, яке визначається її біологічними задатками, або соціальне, тобто ті психічні утворення, які формуються під впливом виховання і навчання.

У роботах провідних вчених Л. С. Виготського [11], О. В. Запорожця [15] та ін. досліджувались основні умови і закономірності психічного розвитку дитини, була встановлена його залежність від власної активності дитини як суб'єкта різних видів діяльності і спілкування, тобто показані ті внутрішні умови, через які трансформуються зовнішні, соціальні впливи. Тим самим отримав обґрунтування тезис про ефективність такого виховання і навчання, яке, з одного боку, враховує досягнутий рівень психічного розвитку особистості, яка зростає, а з іншого – сприяє подальшому формуванню психічних структур на основі актуалізації потреб дитини у нових знаннях і видах діяльності.

В умовах пошуку шляхів вдосконалення системи дошкільного виховання питання формування особистості дитини набувають першочергового значення. Їх вирішення потребує поглибленого знання і подальшого розкриття закономірностей психічного розвитку на ранніх етапах онтогенезу, оскільки успішно керувати вихованням, навчанням і розвитком дитини можна лише знаючи детермінанти, механізми та рушійні сили психічного розвитку, розуміючи залежність між вихованням, навчанням і розвитком особистості, між вродженими передумовами і впливом середовища на її формування.

Одним з головних чинників особистісного становлення дитини дошкільного віку є оптимальний рівень її рухової активності, який впливає як на психофізичний (фізична і рухова підготовленість, функціональні можливості, стан здоров'я; пізнавальні процеси, сенсорика, емоції), так і на соціальний (інтеграція в соціум, спілкування та спільна діяльність; статус, авторитет) розвиток дошкільника.

На психічний розвиток дитини впливають кількісні та якісні зміни, які є взаємопов'язаними.

Кількісні зміни у фізичному зростанні організму (збільшення обсягу мозку, м'язової сили, маси тіла, швидкості і точності рухів) призводять до якісних змін у функціонуванні нервової, ендокринної, м'язової систем та ін. Зокрема, якісні зміни у нервовій системі проявляються у переході від безумовно-рефлекторних реакцій до умовно-рефлекторних [30].

У власне психічному розвитку кількісні зміни (зростання кількості вмій, навичок, знань, асоціацій, кола уявлень та ін.) призводять до якісної перебудови всього психічного досвіду дитини, вдосконаленню його психічної організації та умов її формування [36].

На якісні зміни у психічному розвитку дитини впливають різні види діяльності. З розвитком психічних процесів на основі діяльності складаються психічні особливості, які є своєрідною формою існування цих процесів.

До таких особливостей вчені відносять розумові, емоційні, вольові, трудові, моральні якості, свідомість і самосвідомість. Коли ці психічні процеси та особливості об'єднуються у певну систему, зростаючий людський індивід стає особистістю, яка здатна усвідомлювати навколишній світ, виділяти себе із навколишнього середовища, ставити цілі та використовувати різні способи для їх досягнення [33].

Одним з гострих питань дошкільної психології є питання виникнення особистості [1, 21, 26].

О. Л. Кононко [21] на питання, чи кожна дитина є особистістю, відповідає наступним чином. Так, якщо виходити з розуміння потенційної спроможності кожної психічно нормальної людини стати нею. Ні, у сенсі того, що особистість – це вершина розвитку людини, отже має фіксувати повноту реалізованості нею потенціалу, активну життєву позицію. Таким чином, різниця між потенційною спроможністю кожної дитини стати особистістю і мірою реалізованості (нереалізованості) цієї спроможності визначає характер особистісного зростання на кожному етапі життєвого шляху.

Як наголошують вчені [1, 15, 21, 26], нові якості, що виникають у психічному розвитку індивіда, являють собою складну структурну організацію. Структурність виявляється у змістовній (система уявлень і понять про реальну дійсність, яка складається у особистості), операційній (система і дій і операцій, завдяки яким знання здобуваються і

застосовуються у дійсності), а також – у мотиваційній (комплекс потреб, інтересів, перспектив) сторонах психічного розвитку дитини.

О. Л. Кононко, Т. І. Поніманська, Т. І. Піроженко пропонують виділити наступні структурні компоненти особистості дитини (Рис 1). Дитячий світогляд. Під ним розуміють знання і досвід дошкільника, які дають йому змогу здобути відносно ціле уявлення про світ, зумовлюють його життєві орієнтації, ставлення до навколишньої дійсності та самого себе.

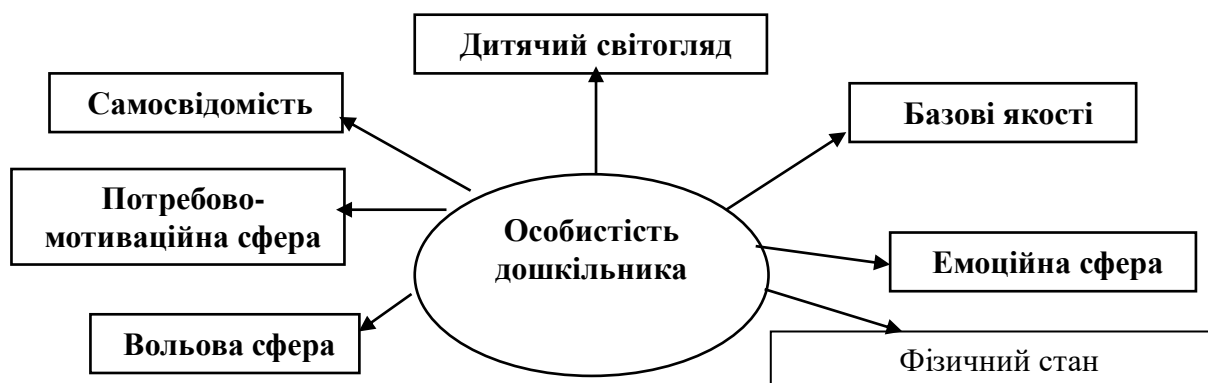

Рис.1 Структурні компоненти особистості

Другий складник структури особистості – особиста свідомість або самосвідомість дошкільника. З нею пов'язане усвідомлення дитиною свого обмеженого місця у житті, причетності до оточуючого світу. Виникає усвідомлення власних можливостей, закладаються основи самооцінки образу – Я, елементарної Я-концепції. Дошкільник оцінює свої особистісні якості (позитивні і негативні), своє місце у системі спільних відносин.

Третім складником особистісного зростання дошкільника є оптимальна для віку модель потребно-мотиваційної сфери. Багаточисельні дослідження свідчать про те, що протягом дошкільного дитинства розвиваються смислові орієнтації у довкіллі: малюк освоює моральні правила і норми, оволодіває соціально схвалюваними формами поведінки, прагне поводитись правильно.

Важливим складником особистості дитини є розвиненість емоційно-почуттєвої сфери, насамперед, соціальної спрямованості, соціальних сил, емоційної забарвленості. Необхідно сприяти, з одного боку, на збалансування у малюка "почуття Я" з «почуттям іншого», з другого боку – на розвиток культури виявлення почуттів, адекватної реакції на життєві події. Дослідники відзначають [21, 26], що незрозуміність почуттєвої сфери, емоційної сприйнятливості та чуйності продукують соціальну байдужість, інертність, нездатність відчувати інших. Соціально й емоційно незрозуміла дитина характеризується дефектом особистісного зростання. Отже, необхідно окультурити соціальні почуття як щодо їх активного прояву, так і вміння стримати імпульсивні поривання. Домірність переживань реальним життєвим подіям та ситуаціям – важливий показник емоційно-соціального розвитку дошкільника, його повноцінного особистісного зростання.

Наступним складником особистості дошкільника, Л. О. Кононко [21], виділяє вольову сферу, вміння підпорядковувати свою поведінку досягненню конкретних цілей, долати труднощі на шляху до них. Вона вимагає високих форм орієнтувальності діяльності, вміння діяти цілеспрямовано, регулювати власну активність.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні [20] визначено, що також дуже важливим складником особистості дитини є так звані "базові якості", до яких автори відносять, насамперед, такі особистісні якості, як моральні. Ці якості визначаються індивідуальними особливостями і пов'язані з різними сферами життя та видами діяльності дитини. Оскільки особистісних якостей досить багато, було здійснено диференціацію їх за ступенем значущості для становлення особистості дошкільника і введено поняття «базові якості», тобто основні, найголовніші, визначальні. Оскільки базові якості особистості є результатом індивідуального життєвого досвіду дитини та зовнішніх впливів (виховних і навчальних), їх можна розглядати як вершинні показники конструктивності, продуктивності життєдіяльності дошкільника, реалізації ним свого особистісного потенціалу.

До базових якостей, що виступають важливим показником особистісного зростання дошкільника фахівці відносять наступні: самостійність, працелюбність, людяність, самолюбність, спостережливність, відповідальність, розсудливість, справедливість, самовладання, креативність.

Оцінюючи міру розвитку тієї чи іншої базової якості, необхідно брати до уваги наступні параметри: вік дитини, інтенсивність та повноту прояву якості, її стабільність у різних умовах життєдіяльності. У кожній віковій групі проявлення цих якостей не є однаковим.

На нашу думку, ще одним, дуже важливим компонентом особистості дошкільника є фізичний стан, який визначається біопсихологічними детермінантами (Рис 2).

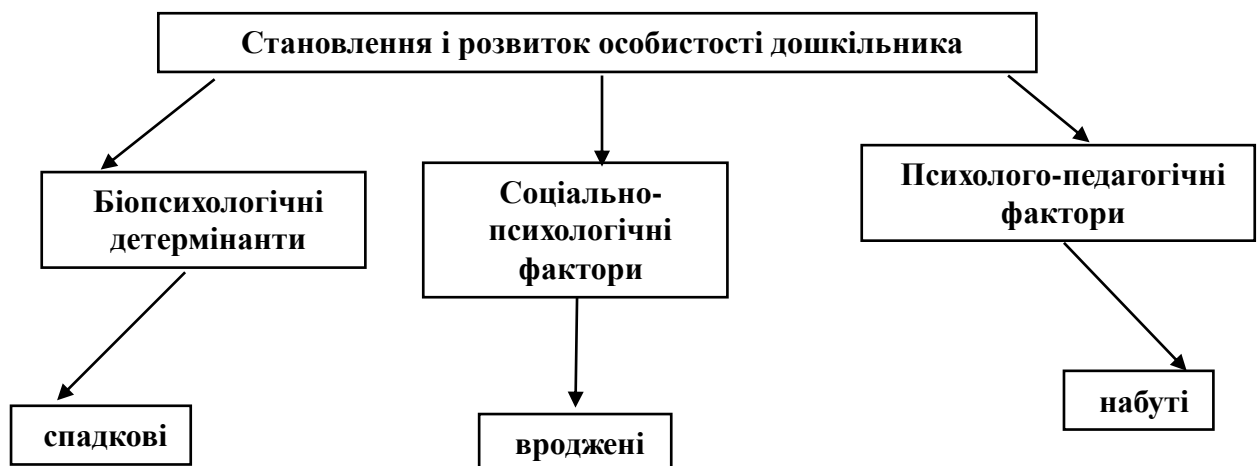

Рис 2 Становлення і розвиток особистості дошкільника

Розглядаючи психологічні особливості становлення і розвитку особистості дитини дошкільного віку необхідно зупинитись і на причинах, які можуть викликати відхилення у поведінці дитини. Враховуючи взаємозв'язок біологічних і соціальних факторів, особливостей розвитку дитини і специфіку середовища, в якій вона розвивається, вчені виділяють наступні групи детермінант [26, 37]:

1. Біопсихологічні детермінанти.
2. Соціально-психологічні фактори.
3. Психолого-педагогічний аспект.

Розглядаючи процес фізичного виховання у взаємозв'язку зі становленням і формуванням особистості дошкільника зупинимось, головним чином на біопсихологічних детермінантах можливих відхилень у поведінці дитини.

Біопсихологічні детермінанти поділяють на окремі підгрупи – спадкові, вроджені і ті, які виникли у період індивідуального життя дитини [9, 26].

До спадкових факторів відносять складні порушення розвитку (ураження генетичного матеріалу, спадково обумовлені дефекти обміну), основні властивості нервової системи дитини, які є основою її темпераменту. Ці типологічні особливості накладають відбиток на характер і здібності, поведінку, стиль діяльності та ін.

Вроджені фактори включають в себе випадки внутрішньоутробних уражень (токсикоз, токсоплазмоз, інфекції мозку, інтоксикації), а також патології під час пологів. Ці фактори позначаються на дозріванні структур нервової системи, тим самим впливаючи на індивідуально-типологічні особливості дитини, іноді змінюючи, послабляючи генетично запрограмований тип вищої нервової діяльності, порушуючи можливості формування механізмів довільної регуляції поведінки.

Проведені дослідження пояснюють, як впливають певні, отримані дитиною від батьків, особливості психічної організації на подальший хід його розвитку, залежність зовнішності дошкільника, його тілобудови від характеру спілкування з однолітками [9, 26]. За даними цих досліджень, тип тілобудови викликає у дітей припущення про наявність певних особистісних рис та особливостей поведінки. Атлетична тілобудова сприймається в основному більш сприятливо, ніж астенична і пікнічна. Найбільшою популярністю серед однолітків користуються діти атлетичного (мезоморфного) типу, рідше – астеничного (екзоморфного), а найменше обирають у якості товаришів пікнічного типу. Тому у дітей із зайвою масою тіла часто спостерігається негативне відношення до власного тіла, несприймання образу свого фізичного "Я".

До біопсихологічних передумов виникнення відхилень у розвитку дитини відносяться і деякі захворювання – нервові і соматичні, особливо якщо вони тривалі. Але навіть нескладні захворювання типу респіраторних, впливають на психічний розвиток дитини, оскільки фізичний стан завжди впливає на настрій людини. Малюки під впливом легкого нездужання часто бувають неслухняними, дратівливими.

Що стосується важких хронічних захворювань, то вони суттєво змінюють перш за все соціальну ситуацію розвитку. Знижується рівень психічних можливостей оволодіння будь-якою діяльністю, обмежується коло і якість контактів, тобто змінюється об'єктивне місце, яке займає дитина в житті, і тим самим її внутрішня позиція по відношенню до всіх життєвих обставин. Біологічні зміни, які відбуваються в організмі, впливають на динаміку діяльності, витривалість до навантажень як фізичних, так і психічних.

Такі діти, рідко відвідуючи дитячий садок, відчувають значні труднощі і відрізняються емоційною напруженістю у зв'язку з необхідністю постійно адаптуватись до дитячого колективу. Загальна послабленість і «тимчасовість» перебування не дозволяють зайняти бажане місце на шкалі лідерства. В результаті до кінця дошкільного періоду формується тип замкненої, некоммунікбельної, депресивної дитини, в репертуарі поведінки якої представлені захисно-агресивні реакції, намагання до усамітненості, комплекс меншовартості. Все це може призвести до патологічних

формувань особистості.

Таким чином, при з'ясуванні причин порушень у поведінці дошкільників спеціальну увагу необхідно приділяти аналізу фізичного розвитку, стану здоров'я дитини, а також рівню його фізичної підготовленості.

Висновки. Отже, структура особистості дитини дошкільного віку визначається такими компонентами: дитячий світогляд, базові якості, потребово-мотиваційна сфера, самосвідомість, емоційна сфера, вольова сфера, фізичний стан.

Виключне значення для їх становлення має своєчасний розвиток моторики і ускладнення рухової діяльності дитини.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз дозволяє говорити про те, що гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку – це результат інтеграції її рухових, когнітивних і соціально-моральних компонентів, які відповідають віковим нормам розвитку дитини на певному етапі онтогенеза.

Отже, проведені дослідження підтверджують широкі можливості фізичного виховання в плані оптимального впливу на особистісне зростання дитини. Однак шляхи такого впливу ще недостатньо вивчені і вимагають подальшої розробки.

Література

1. Аверин В. А. Психология личности: [учебное пособие] / В. А. Аверин. – СПб.: Изд-во Михайлова А., 1999. – 89 с.
2. Амосов Н. М. Сердце и физические упражнения / Н. М. Амосов, И. В. Мурахов. – К.: Здоров'я, 1985. – 187 с.
3. Апанасенко Г. Л. Проблемы управления здоровьем человека / Г. Л. Апанасенко // Наука в олимпийском спорте. – 1999. – Спец. выпуск. – С. 56-60.
4. Бальсевич В. К. Спортивно-ориентированное физическое воспитание учащихся общеобразовательных школ: [метод. пособие] / В. К. Бальсевич. – СПб.: Питер, 2006. – 72 с.
5. Богиніч О. Здоров'я та фізичний розвиток дитини / О. Богиніч // Дошкільне виховання. – №9. – 2012. – С. 3-7.
6. Бондарь Е. М. Коррекция функциональных нарушений опорно-двигательного аппарата детей 5-6 лет с учетом пространственной организации их тела: диссерт.... канд. наук по физ. восп. и спорту: спец. 24.00.02 – Физическая культура, физическое воспитание разных групп населения / Е. М. Бондарь. – Киев, 2009. – 21 с.
7. Булич Е. Г. Здоровье человека: Биологическая основа жизнедеятельности и двигательная активность в ее стимуляции / Е. Г. Булич, И. В. Мурахов. – К.: Олимпийская литература, 2002. – 424 с.
8. Бурмистрова С. «Резвые дельфины». Использование возможностей курортной зоны в физкультурно-оздоровительной работе с детьми / С. Бурмистрова // Дошкольное воспитание. – №11. – 2011. – С. 38-41.
9. Вильчковский Э. С. Психолого-педагогические основы системы физического воспитания дошкольников / Э. С. Вильчковский // Воспитание детей дошкольного возраста. – К., 1991. – С. 97-131.
10. Волков Л. В. Спортивно-игровой метод в физическом воспитании детей дошкольного возраста: программа и методические рекомендации / Л. В. Волков. – Переяслав-Хмельницкий, 1990. – 32 с.
11. Выготский Л. С. Педагогическая психология: учеб. пособие / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.
12. Глазырина Л. Д., Овсянкин В. А. Методика физического воспитания детей дошкольного возраста: [пособие для пед. дошк. учреждений] / Л. Д. Глазырина, В. А. Овсянкин. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 176 с.
13. Грицишина Т. І. Маленькі туристи. Красзнавство і туризм у дошкільному закладі / Т. І. Грицишина; [упоряд. Т. Вороніна]. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с. – (Б-ка «Шк. світу»).
14. Денисенко Н. Ф. Через рух – до здоров'я дітей / Н. Ф. Денисенко, О. П. Аксьонова. – Тернопіль: Мондрівець, 2010. – 88 с.
15. Запорожец А. В. Условия и движущие причины психического развития ребенка / А. В. Запорожец // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. – М.: Просвещение, 1981. – С. 27-55.
16. Здоровье XXI – Здоровье для всех в XXI столетии: Европейская серия по достижению здоровья для всех. ВОЗ, ЕРБ. – Копенгаген, 2009. – С. 35-40.
17. Золотов В. Н. Эффективность инновационной программы по синхронному плаванию «Фламинго» в процессе физического воспитания детей старшего дошкольного возраста / В. Н. Золотов, З. М. Кузнецова // Теория и практика физической культуры. – 2009. – №4. – С. 91-92.
18. Козібрда Л. В. Організаційно-методичні аспекти фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку з відхиленнями у стані здоров'я: дис.... канд. наук з фіз. вих. і спорту / Л. В. Козібрда. – Львів, 2006. – 179 с.
19. Колбасова И. В. Детский фитнес / И. В. Колбасова // Сб. материалов Всероссийской научно-практ. конф. – СПб: Из-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – С. 157-161.
20. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук. – метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журнал Дошкільне виховання, 2003. – 243 с.
21. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко. – К.: Стилос, 2002. – 251 с.
22. Лахно О. Г. Інноваційні технології розвитку психомоторних здібностей у фізичному вихованні дітей 2-го – 5-го років життя: дисерт... канд. наук з фіз. вих. і спорту / О. Г. Лахно. – Київ, 2013. – 301 с.
23. Мелешко В. Фізична культура для дітей 5-6 років з пріоритетним використанням засобів оздоровчої спрямованості / В. Мелешко, Л. Шуба // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць в галуз. фіз. культ. і сп. – Львів: НВТ «Укр.технології», 2008. – Том 2. – №7. – С. 145-147.

24. Пангелова Н. Є. Спортивний вектор фізичного виховання в дошкільних освітніх установах / Н. Є. Пангелова // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2007. – №23. – С. 54-56.
25. Пангелова Н. Є. Спортивно орієнтоване фізичне виховання у системі дошкільної освіти / Н. Є. Пангелова, Б. П. Пангелов // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2006. – №2. – С. 84-85.
26. Пангелова Н. Є. Теоретико методичні засади формування гармонійно-розвинутої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання: дисерт... доктора наук з фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / Н. Є. Пангелова. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 445 с.
27. Петренко Н. Б. Вплив занять з елементами танцювальних вправ на когнітивні функції дітей 4–6 років з відхиленнями мовлення: автореф. дис. ... наук. ст. канд. н. з фіз.вих. і с.: спец. 24.00.02 – Фізична культура, фіз.вих. різних груп населення / Н. Б. Петренко. – К., 2018. – 24 с.
28. Пивовар А. А. Поєднаний розвиток фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5 і 6 років у процесі фізичного виховання: дисерт... канд. н. з фіз. вих. і с.: спец. 24.00.02 – Фізична культура, фіз.вих. різних груп населення / А. А. Пивовар. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 210 с.
29. Полякова А. В. Організаційно-методичні засади рухового режиму дітей 3-4 років у дошкільних закладах різного типу: дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: [спец.] 24.00.02 – «Фіз. культура, фіз. виховання різних груп населення» / Полякова Антоніна Віталіївна. – Дніпропетровськ, 2015. – 344 с.
30. Помогайбо В. М. Анатомія та еволюція нервової системи: навч.посіб. / В. М. Помогайбо, О. І. Березан. – К.: Академвидав, 2013. – 160 с. (Серія «Альма-матер»).
31. Психологія здоров'я: [учебник для вузів] / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с.
32. Рекомендації Всесвітньої охорони здоров'я щодо фізичної активності для здоров'я (2010). URL: <http://clinic.gov.ua/>.
33. Смирнов В. М. Физиология сенсорных систем и высшая нервная деятельность: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. М. Смирнов, С. М. Будылина. – М.: Академия, 2010. – 304 с.
34. Старченко А. Ю. Оптимізація фізкультурної освіти старших дошкільнят на основі застосування засобів дитячого фітнесу: автореф. дис. ... наук. ст. канд. н. з фіз.вих. і с.: спец. 24.00.02 – Фізична культура, фіз.вих. різних груп населення / А. Ю. Старченко. – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с.
35. Столяров В. И. Спортивно-оздоровительная тренировка старших дошкольников: проблемы и решения / В. И. Столяров, В. П. Стрельцов, Т. А. Банникова // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2008. – № 3. – С.46 – 48.
36. Фрэнкин Р. Мотивация поведения: биологические, когнитивные и социальные аспекты / Р. Фрэнкин. – СПб.: Питер, 2008. – 651 с.
37. Ignigo A. Effect of a competency – based instruction on kindergarten children's gross motor development. / Physical Educator, 48, 188-191. – 2017.
38. Nataliia Panhelova , Tetiana Krutsevych , Maria Panhelova, Pyvovar Andriy, Ruban Vladislav, Tetiana Trotsenko, Tetiana Kravchenko, Bazylevych Nataliia. Complex development of cognitive processes and physical abilities of children of preschool age in the process of motor activity. International journal of applied exercise physiology. 9 (1). Iran. 2020. P.73-88. (Web of Science).

References

- 1.Averin V. A. (1999), Psikhologiya lichnosti: [uchebnoe posobie] / V.A.Averin. – SPb.: Izd-vo Mikhaylova A., p. 89.
- 2.Amosov N. M. (1985), Serdtse i fizicheskie upravleniya / N. M. Amosov, I. V. Muravov. – K.: Zdorov'ya, p. 187.
- 3.Apanasenko G. L. (1999), Problemy upravleniya zdorovem cheloveka / G. L. Apanasenko // Nauka v olimpiyskom sporte. – Spets.vypusk, pp. 56-60.
- 4.Balsevich V. K. (2006), Sportivno-orientirovannoe fizicheskoe vospitanie uchashchikhsya obshcheobrazovatelnykh shkol: [metod.posobie] / V. K. Balsevich. – SPb.: Piter, p. 72.
- 5.Boginich O. (2012), Zdorov'ya ta fizichnyi rozvitok ditini / O. L. Boginich // Doshkilne vikhovannya, no. 9. pp. 3-7.
- 6.Bondar Ye.M. (2009), Korrektsiya funktsionalnykh narusheniy opomo-dvigatel'nogo aparata detey 5-6 let s uchetom prostranstvennoy organizatsii ikh tela: dissert.... kand. nauk po fiz. vosp. i sportu: spets. 24.00.02 - Fizicheskaya kultura, fizicheskoe vospitanie raznykh grupp naseleleniya / Ye.M.Bondar. – Kiev, p. 21.
- 7.Bulich Ye. G. (2002), Zdorove cheloveka: Biologicheskaya osnova zhiznedeyatel'nosti i dvigatel'naya aktivnost' v ee stimulyatsii / Ye. G. Bulich, I. V. Muravov. – K.: Olimpiyskaya literatura, p. 424.
- 8.Burmistrova S. (2011), «Rezvye delfiny». Ispolzovanie vozmozhnostey kurortnoy zony v fizkulturno-ozdorovitel'noy rabote s detmi /S. Burmistrova // Doshkolnoe vospitanie, no. 11. pp. 38-41.
- 9.Vilchkovskiy E. S. (1991), Psikhologo-pedagogicheskie osnovy sistemy fizicheskogo vospitaniya doshkolnikov / E. S. Vilchkovskiy // Vospitanie detey doshkol'nogo vozrasta. – K., pp. 97-131.
10. Volkov L. V. (1990), Sportivno-igrovoy metod v fizichskom vospitanii detey doshkol'nogo vozrasta: programma i metodicheskie rekomendatsii / L. V. Volkov. – Pereyaslav-Khmel'niyskiy, p. 32.
11. Vygotskiy L. S. (1991), Pedagogicheskaya psikhologiya: ucheb. posobie /L.S. Vygotskiy. – M.: Pedagogika, p. 479.
12. Glazyrina L. D., Ovsyankin V. A. (1999), Metodika fizicheskogo vospitaniya detey doshkol'nogo vozrasta: [posobie dlya ped. doshk. uchrezhdeniy] / L. D. Glazyrina, V. A. Ovsyankin. – M.: VLADOS, p. 176.
13. Gritsishina T. I. (2004), Malenki turisti. Kraeznavstvo i turizm u doshkol'nomu zakladi / T. I. Gritsishina; [uporyad.

- T. Voronina]. – K.: Red. zagalnoped. gaz., p. 128. – (B-ka «Shk.svitu»).
14. Denisenko N. F. (2010), Cherez rukh – do zdorov'ya ditey / N. F. Denisenko, O. P. Aksonova. – Ternopil: Mondrivets, 2010. p. 88.
 15. Zaporozhets A. V. (1981), Usloviya i dvizhushchie prichiny psikhicheskogo razvitiya rebenka /A. V. Zaporozhets // Khrestomatiya po vozrastnoy i pedagogicheskoy psikhologii. – M.: Prosveshchenie, pp. 27-55.
 16. Zdorove KhKhI (2009), Zdorove dlya vseh v KhKhI stoletii: Yevropeyskaya seriya po dostizheniyu zdorovya dlya vsekh. VOZ, YeRB. – Kopengagen, pp. 35-40.
 17. Zolotov V. N. (2009), Effektivnost innovatsionnoy programmy po sinkhronnomu plavaniyu «Flamingo» v protsesse fizicheskogo vospitaniya detey starshego doshkolnogo vozrasta /V. N. Zolotov, Z. M. Kuznetsova // Teoriya i praktika fizicheskoy kultury, no. 4, pp. 91-92.
 18. Kozibroda L. V. (2006), Organizatsiyno-metodichni aspekti fizichnogo vikhovannya ditey starshogo doshkilnogo viku z vidkhilennyami u stani zdorov'ya: dis... kand. nauk z fiz. vikh. i sportu / L V. Kozibroda. – Lviv, p. 179.
 19. Kolbasova I. V. (2009), Detskiy fitness / I. V. Kolbasova // Sb. materialov Vserossiyskoy nauchno-prakt.konf. – SPb: Iz-vo RGPU im. A. I. Gertsena, pp. 157-161.
 20. Komentar do Bazovogo komponenta doshkilnoi osviti v Ukraïni: nauk. – metod. posib. (2003), / nauk. red. O. L. Kononko. – K.: Red.zhurnal «Doshkilne vikhovannya», p. 243.
 21. Kononko O. L. (2002), Psikhologichni osnovi osobistnogo stanovlennya doshkilnika (sistemniy pidkhid) / O. L. Kononko. – K.: Stilos, p. 251.
 22. Lakhno O. G. (2013), Innovatsiyni tekhnologii rozvitku psikhomotornikh zdibnostey u fizichnomu vikhovanni ditey 2-go – 5-go rokiv zhittya: disert... kand. nauk z fiz. vikh. i sportu / O. G. Lakhno. – Kiïv, p. 301.
 23. Meleshko V. (2008), Fizichna kultura dlya ditey 5-6 rokiv z prioritetnim vikoristanniam zasobiv ozdorovchoï spryamovanosti / V. Meleshko, L. Shuba // Moloda sportivna nauka Ukraïni: zb. nauk. prats v galuz. fiz. kult. i sp. – Lviv: NVT «Ukr.tekhnologii», 2008. – Tom 2. - №7. – S. 145-147
 24. Pangelova N. Є. (2007), Sportivniy vektor fizichnogo vikhovannya v doshkilnikh osvitnikh ustanovakh / N. Є. Pangelova // Sportivniy visnik Pridniprova, no. 23. pp. 54-56.
 25. Pangelova N. Є. (2006), Sportivno orientovane fizichne vikhovannya u sistemi doshkilnoi osviti / N. Є. Pangelova, B. P. Pangelov // Sportivniy visnik Pridniprova, no. 2. pp. 84-85.
 26. Pangelova N. Є. (2014), Teoretiko metodichni zasadi fomuvnnya garmoniyno-rozvinenoï osobistotsti ditini doshkilnogo viku v protsesi fizichnogo vikhovannya: disert... doktora nauk z fizichnogo vikhovannya i sportu: spets. 24.00.02 – fizichna kultura, fizichne vikhovannya riznikh grup naselennya / N. Є. Pangelova. – Pereyaslav-Khmelnitskiy, p. 445.
 27. Petrenko N. B. (2018), Vpliv zanyat z elementami tantsyuvalnikh vprav na kognitivni funktsii ditey 4–6 rokiv z vidkhilennyami movlennya: avtoref. dis. ... nauk. st. kand. n. z fiz.vikh. i s.: spets. 24.00.02 – Fizichna kultura, fiz.vikh. riznikh grup naselennya / N. B. Petrenko. – K., p. 24.
 28. Pivovar A. A. (2005), Poednaniy rozvitok fizichnikh i piznavalnikh zdibnostey ditey 5 i 6 rokiv u protsesi fizichnogo vikhovannya: disert... kand. n. z fiz. vikh.. i s.: spets. 24.00.02 – Fizichna kultura, fiz.vikh. riznikh grup naselennya / A. A. Pivovar. – Pereyaslav-Khmelnitskiy, p. 210.
 29. Polyakova A. V. (2015), Organizatsiyno-metodichni zasadi rukhovogo rezhimu ditey 3-4 rokiv u doshkilnikh zakladakh riznogo tipu: dis... kand. nauk z fiz. vikhovannya i sportu: [spets.] 24.00.02 – «Fiz. kultura, fiz. vikhovannya riznikh grup naselennya» / Polyakova Antonina Vitaliïvna. – Dnipropetrovsk, p. 344.
 30. Pomogaybo V. M. (2013), Anatomiya ta evolyutsiya nervovoï sistemi: navch.posib. / V. M. Pomogaybo, O. I. Berezan. – K.: Akademvidav, p. 160. (Seriya «Alma-mater»).
 31. Psikhologiya zdorovya: [uchebnik dlya vuzov] (2006) / Pod red. G. S. Nikiforova. – SPb.: Piter, p. 607.
 32. Rekomendatsii Vsesvitnoi okhoroni zdorov'ya shchodo fizichnoi aktivnosti dlya zdorov'ya (2010). URL: <http://clinic.gov.ua/>.
 33. Smirnov V. M. (2010), Fiziologiya sensorykh sistem i vysshaya nervnaya deyatelnost: [ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy] / V. M. Smirnov, S. M. Budylna. – M.: Akademiya, p. 304.
 34. Starchenko A. Yu. (2015), Optimizatsiya fizkulturnoi osviti starshikh doshkilnyat na osnovi zastosuvannya zasobiv dityachogo fitnesu: avtoref. dis. ... nauk. st. kand. n. z fiz.vikh. i s.: spets. 24.00.02 – Fizichna kultura, fiz.vikh. riznikh grup naselennya / A. Yu. Starchenko. – Dnipropetrovsk, p. 20.
 35. Stolyarov V. I. (2008), Sportivno-ozdorovitel'naya trenirovka starshikh doshkolnikov: problemy i resheniya / V. I. Stolyarov, V. P. Streltsov, T. A. Bannikova // Fizicheskaya kultura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka, no. 3 pp. 46 – 48.
 36. Frenkin R. (2008), Motivatsiya povedeniya: biologicheskie, kognitivnye i sotsialnye aspekty / R. Frenkin. – SPb.: Piter, p. 651.
 37. Ignigo A. (2017), Effect of a competency – based instruction on kindergarten children's gross motor development. / Physical Educator, 48, pp.188-191.
 38. Nataliia Panhelova, Tetiana Krutsevych, Maria Panhelova, Pyvovar Andriy, Ruban Vladislav, Tetiana Trotsenko, Tetiana Kravchenko, Bazylevych Nataliia. (2020), Complex development of cognitive processes and physical abilities of children of preschool age in the process of motor activity. International journal of applied exercise physiology, no. 9(1). Iran. pp. 73-88. (Web of Science).